
Splitsing van
Waal en Nederrijn
Foto: Twan Teunissen / ARK

Gelderse Poort

NEDERLAND

---

tekst

Jan Loos

foto's

Martin Ritmeester

Twan Teunissen / ARK

Ruurd Jelle van der Leij

Gelderse Poort

Ruimte voor riviernatuur!

Waar de Rijn Nederland binnenstroomt en zich vertakt in Waal, Nederrijn en IJssel, ligt het Nationaal Landschap De Gelderse Poort. Een gebied van overstroombare 'uiterwaarden' met veel geulen, oobossen, oude Rijnstrangen, vergeten Waalmeanders en natte klei-ontginningen, maar ook droge rivierduinen. Konikpaarden draven door het landschap, gallowayrunderen en rode geuzen houden de graslanden open en bevers mogen zich hier helemaal uitleven. Net als de recreanten, want die zijn hier niet aan paden gebonden. Struinen toegelaten!

Om haar huidige loop te krijgen, moest de Rijn ooit door een ruim 100 meter hoge stuwwal uit de voorlaatste ijstijd heen breken. Zo creëerde deze indrukwekkende rivier 'de Gelderse Poort'. De brede riviervlakte, waarin de Rijn en haar vertakkingen zich eindeloos hebben verlegd, wordt omgeven door de hoge stuwwallen met Nijmegen en het Duitse Kleef aan de ene kant en Montferland aan de andere kant. De rivier stroomt nu tussen de heuvels van Montferland en Nijmegen door en vertakt zich daarna in Waal en Nederrijn. Voorbij de afsplitsing van de IJssel vormt de Veluwe de noordelijke stuwwal. De Rijn maakt dus werkelijk haar entree in Nederland doorheen een 'poort' tussen deze stuwwallen. Het Nationaal Landschap mag je situeren in de driehoek Nijmegen-Arnhem-Spijk. Duitsland is vlakbij. Daarmee vormt de Gelderse Poort ook het begin van de Nederlandse rivierdelta.

HISTORISCH LANDSCHAP

Overal in het landschap vind je sporen van de rivier zelf, maar ook van de mens die de rivier wilde temmen. Die heeft eeuwenlang ingegrepen in de loop van het water om droge voeten te houden, maar soms ook om de vijand op afstand te houden. De Gelderse Poort heeft een lange bewoningsgeschiedenis. Er zijn vondsten gedaan die verwijzen naar de tijd van de Romeinen en Nijmegen is niet voor niets de oudste stad van Nederland.

In de Gelderse Poort liggen allerlei stenen en fossielen. Al voor de ijstijden voerden de Rijn en de Maas gesteenten aan uit zuidelijke streken. Zo'n 150 000 jaar geleden bracht het voortstuwende landijs zwerfstenen mee uit Scandinavië. Tussen deze afzettingen liggen fossiele resten van uitgestorven dieren als mammoeten, wolharige neushoorns en reuzenherten. Door de dynamische werking van

---

 IJsvogel

Foto: Martin Ritmeester

hoog en laag water en vrij stromende rivieren was de Gelderse Poort duizenden jaren lang een gevarieerd landschap van riviergeulen, oobossen en grindbanken. Het gebied was rijk aan flora en fauna.

De grote rivieren hebben steeds hun loop verlegd, waardoor er in de vlakte tussen de stuwwallen patronen van geulen en ruggen (stroomruggen en oeverwallen) zijn achtergebleven. Eeuwenlang kronkelden de grote rivieren door het lage land. Ze brachten zand, klei en slib mee. Ze wierpen nieuw land op en overstroomden dat weer.

NATUUR IN DE KNEL

Vanaf de Romeinse tijd drukte de mens zijn stempel op het gebied. Een groot deel van de bossen verdween. Men probeerde de vrij stromende rivier steeds verder te bedwingen. Al rond 1300 kwam een bandijk van Nijmegen tot Kleef tot stand. De Gelderse Poort kent een lange geschiedenis van het verleggen van rivierlopen, bedijking en dijkdoorbraken. Getuige hiervan de talloze winter- en zomerdijken, doorbraakkolken of wielen, gemalen, sluisjes en overlaten. Een overlaat is een verlaging in de dijk waardoor bij hoogwater rivierwater gecontroleerd het binnendijkse gebied kon instromen om dijkdoorbraken te voorkomen.

In de loop van de twintigste eeuw maakten gemalen en vele dijkverhogingen het werk

helemaal af; de rivier moest voortaan het hele jaar binnen de winterdijken blijven. Sommige dijken en kaden hebben vandaag hun waterkerende functie verloren en worden niet meer onderhouden. Hierdoor kan de dijk langzaam verdwijnen.

De uiterwaarden – dat zijn de gebieden aan de rivierkant van de winterdijk – liggen hoger dan het binnendijkse gebied maar zijn lokaal verlaagd en afgevlakt door kleien zandwinning. De oude kleiwinningen zijn inmiddels heroverd door de natuur. Op achtergebleven kleidammetjes groeien grote populieren en wilgen. Van de oorspronkelijke uiterwaarden resten slechts enkele gave delen, zoals de Geitenwaard. In het Rijnstrangengebied, buiten de huidige uiterwaarden, is het grootste en meest complete patroon van stroomruggen en geulen bewaard gebleven.

's Winters en in het voorjaar, als er veel neerslag is of als de Rijn grote hoeveelheden smeltwater uit de Alpen meebrengt, overstroomt de uiterwaarden en komt het water tot tegen de winterdijk, soms behoorlijk hoog. Grote delen van de uiterwaarden staan dan onder water.

MILITAIR BELANG

Het water van de IJssel, Rijn en Waal speelde ook een rol in de militaire geschiedenis. De IJssellinie was vanaf de Romeinse tijd tot in de Koude Oorlog van belang in de

landsverdediging. Verdedigingswerken zoals de Schenkenschanz, Fort Pannerden en de Sterreschans, maar ook een stuw bij Nijmegen en een inlaatwerk bij Westervoort zijn daar de overblijfselen van.

Toen de mens de rivier temde, verdween de spontane riviernatuur. Er kwamen dijken en kunstmatige oevers in de plaats. De uiterwaarden werden weiland en akker. Mede door het intensief agrarisch gebruik en de kleiwinning in de uiterwaarden verdwenen veel planten en dieren uit de Gelderse Poort.

NIEUWE AANPAK

De laatste grote overstroming van het achterland vond plaats in 1926. Sindsdien zijn de dijken verder versterkt. Toch dreigde in 1995 een nieuwe watersnood. Het water stond centimeters onder de top van dijk en de Ooijpolder werd geëvacueerd. Zo kon het echt niet langer: je kunt de dijken niet eindeloos verhogen, zeker niet als door de klimaatcrisis nog meer neerslag zal vallen en hoogwaterstanden nog veel vaker zullen gaan optreden. Het werd tijd voor een nieuw beleid. Het besef groeide dat de mens de strijd tegen het almaar wassende water niet kan winnen met dijken alleen. Er werd besloten de rivier meer ruimte te geven; voortaan zouden we met haar meewerken in plaats van haar tegen te werken.

Eén van de maatregelen was het 'ontkleien' van de uiterwaard. Door het weghalen van het vaak metersdikke kleipakket kan het water bij hoge standen in de uiterwaard worden opgevangen en gestockeerd zodat de dijken minder onder druk komen. Als de kleiwinning slim wordt aangepakt en 'reliëfvolgend' wordt uitgevoerd – dat wil zeggen dat er zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met oude stroomgeulen van de rivier en de kleiwinning wordt ingeschakeld om het oude stroompatroon weer tevoorschijn te toveren – kunnen herstel van het rivierlandschap en delving van waardevolle grondstoffen hand in hand gaan.

RUIMTE VOOR DE RIVIER

Initieel geïnspireerd door ARK Natuurontwikkeling, werken Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer nu hard aan het herstel van het oude rivierlandschap. In enkele decennia werd in de Gelderse Poort maar liefst 3 000 hectare teruggegeven aan de rivier. Waar in 1990 nog zwartbonte koeien graasden op strakgeschoren weilanden, kregen wind, water en wilde grazers opnieuw vrij spel. Waal en Nederrijn heroverden gretig wat ze doorheen de eeuwen hadden moeten prijsgeven. De rivieren vormden duinen, en de wilde paarden en runderen boetseerden een mozaïek van bloemrijke graslanden, ruigtes en struwelen omringd door moerassen, oobossen en waterplassen. ▶

Rivierduin langs de Waal

Foto: Twan Teunissen / ARK

In de Gelderse Poort krijgt de rivier opnieuw de ruimte.

De terugkeer van natuurlijke processen zoals erosie, sedimentatie en natuurlijke begrazing schudt de natuur wakker. Het natuurherstel gaat hier razendsnel, dat blijkt ook telkens weer wanneer wilde dieren en planten spontaan terugkeren.

De Millingerwaard was als eerste aan de beurt. Daarna volgden andere gebieden zoals de Groenlanden, de Bisonbaai, de Klompenwaard, de Erlecomsche Waard, de Oude Waal en recent de Stadswaard bij Nijmegen. Landbouwgrond, ooit met hard la-beur veroverd op de natuur, maakte plaats voor nieuwe natuur. In de uiterwaarden is weer plaats voor nevengeulen. Daarin kunnen vissen hun eitjes leggen. Er schieten spontaan rivierbossen op, zogenaamde ooibossen. Overal ontstaan plassen, moerassen en ruige bosjes. Een paradijs voor vissen, vogels, insecten en planten.

RUIGE RIVIERNATUUR

Het open rivierenlandschap is puur natuur! Het resultaat van de totale make-

over is verbluffend. Talrijke planten en dieren keerden al spontaan terug en in 1994 zijn bevers uitgezet in het gebied. Overal vind je hun knaagsporen, loopsporen en burchten. In de schemer is de kans het grootst om de dieren zelf te zien. Een andere spectaculaire soort die terugkeerde, is de otter. In 2014 keerde hij op eigen kracht terug naar de Gelderse Poort na tientallen jaren afwezigheid.

Een bezoek aan de Gelderse Poort levert bijna altijd bijzondere waarnemingen op. Van lepelaar, over grote en kleine zilverreiger tot misschien zelfs de zwarte ooievaar. Naast talloze watervogels zijn ook kleine zangvogels, spechten en roofvogels hier goed vertegenwoordigd. De visarend en de zeearend komen regelmatig op bezoek. Soorten waarvan het 25 jaar geleden ondenkbaar was die hier te zien. Verder leven er onder meer reeën, hazen en vossen. En overal duiken nieuwe plantjes op. Van mei tot in de nazomer vind je hier een zee van wilde bloemen. In de heuvels leven

---

Gele morgenster

Foto: Twan Teunissen / ARK

Beverboom

Foto: Twan Teunissen / ARK

Heksenmelk

Foto: Twan Teunissen / ARK

Vos in nood

Foto: Ruurd Jelle van der Leij

Waterviolier

Foto: Twan Teunissen / ARK

Konikpaarden

Foto: Twan Teunissen / ARK

---

dassen en wilde zwijnen en aan de rand van de Gelderse Poort verschijnen de eerste edelherten.

INSPIREREND PROJECT

De ontwikkeling van maar liefst 3 000 hectare nieuwe uiterwaardennatuur in 25 jaar tijd maakt de Gelderse Poort uniek in Nederland. Natuurontwikkeling gaat er hand in hand met economische en maatschappelijke ontwikkelingen, zoals hoogwaterbescherming en duurzame delfstofwinning. En dankzij de nieuwe natuur is het aantal toeristen in de Gelderse Poort flink toegenomen. Met alle positieve gevolgen voor bedrijven en gemeenten. Recreatie en toerisme is de nieuwe economische activiteit, goed voor een miljoenenomzet en honderden jobs.

De combinatie van natuurontwikkeling, verbetering van rivierveiligheid en koppeling met economische functies is niet on-

opgemerkt gebleven. Bezoekers van over de hele wereld bezoeken de Gelderse Poort om te bekijken hoe Nederland met zijn rivieren omgaat. Kennis en ervaring uit de Gelderse Poort wordt nu bijvoorbeeld toegepast langs de Mississippi in Amerika en de Yangtze in China.

Toekomstige verbindingen zoals tussen de uiterwaarden en de Nijmeegse stuwwal en tussen de Gelderse Poort en de Veluwe geven het gebied de potentie om gigantisch te worden wat omvang en soorten betreft. Fantastische plannen die hopelijk ook echt gerealiseerd gaan worden.

In de Gelderse Poort mag je overal struinen buiten de gebaande paden. De kans is groot dat je oog in oog komt te staan met een kudde galloways, rode geuzen of een groep konikpaarden. In de winter vormt de dijk langs de Waal een prachtige tribune om de overwinterende gan-

zen te bekijken; het zijn er soms meer dan 150 000!

KEUZE MAKEN

Onder de noemer 'Gelderse Poort' vallen de gebieden Bemmelsche Waard, Bisonbaai, Erfkamerlingschap, Erlecomsche Waard, Fort Lent, Gendtsche Waard, Geuzenwaard, Groenlanden, Huissensche Waarden, Kandia, Kekerdomsche Waard, Klompenwaard, Lentsche Waard, Lobberdensche Waard, Loowaard, Millingerwaard, Ooijpolder, Oude Rijnstrangen, Oude Waal, Stadswaard en Tolkamerdijk, samen goed voor ruim 3 000 hectare genieten van wilde riviernatuur. Omdat het onmogelijk is om al deze gebieden in één artikel de aandacht te geven die ze verdienen, bespreken we in het volgende nummer van LANDSCHAP de Millingerwaard en de Klompenwaard. De andere gebieden komen ongetwijfeld nog aan bod in latere jaargangen van LANDSCHAP. [L](#)

Op stap!

Ooibos

Foto: Twan Teunissen / ARK

Grasland met heksenmelk

Foto: Twan Teunissen / ARK

Gelderse Poort

WANDELEN

De kaart 'Ontdek het wilde hart van de Gelderse Poort' geeft een overzicht van het hele gebied en bevat unieke struin-kaarten van de uiterwaarden tussen Nijmegen en Millingen aan de Rijn. Ze is te koop via ARK Natuurontwikkeling, miriam.bakker@ark.eu. Opgelet: het deelgebied Millingerwaard is recent zo grondig heringericht dat alleen de kaart in de volgende LANDSCHAP nog klopt.

FIETSEN

Voor fietsers heeft de Gelderse Poort veel te bieden. In het hele landschap ligt een fietsroutenetwerk op basis van knooppunten. Fietsend over de dijken heb je een prachtig uitzicht over de rivier en de

uiterwaarden. Op de kaart hiernaast zijn de knooppunten afgebeeld.

ONTHAAL

- Wilderniscafé De Waard van Kekerdom, Weverstraat 94, NL-6579 AG Kekerdom, +31(0)6-23253878, boomtuinvis@gmail.com, www.waardvankekerdom.nl. Ga je in Kekerdom de dijk over, dan kan je op meerdere plaatsen de Millingerwaard in. Uitgebreid artikel in de volgende LANDSCHAP.
- Koffie- & Eethuis De Gelderse Poort, Rijndijk 6, NL-6566 CG Millingen aan de Rijn, +31(0)481-434182, info@de-gelderse-poort.com, www.de-gelderse-poort.com.

- Bezoekerscentrum Gelderse Poort, p/a Natuurmuseum Nijmegen, Gerard Noodtstraat 121, NL-6511 ST Nijmegen, +31(0)24-3297070, info@natuurmuseum.nl, www.natuurmuseum.nl/bezoekerscentrum/bezoekerscentrum-gelderse-poort. Opgelet: de toegang tot het natuurmuseum is betalend!

MEER INFO

- www.staatsbosbeheer.nl/geldersepoort
- www.geldersepoort.nl
- www.natuurmuseum.nl/nationaal-landschap
- www.de-gelderse-poort.com
- www.wildvannatuur.com (samenwerking met Landschap vzw)

